

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կես տարվանը 6 ռուբլ:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանի խմբագրատան մէջ:

Օտարաբաղաճացիք դիմում են ուղղակի:

Тифлис. Редакция „Мшакъ“

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ:
(Բացի կիրակի և առաւօրեայ օրերէն):

Յայտարարութիւնները ընդունվում են առանձին լիցիտացիայով:

Յայտարարութիւնները համար վճարում են
խաւաքանիւր բառին 2 կոպէկ:

ՄՇԱԿ՝ ԿՐԵԱՆՆԵԱՆ ԵՒ ԲՆԱԿՆԵԱՆ ԼՐԱԿԻՐ 1878 Թ. Կ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒԹՅՈՒՆ ԵՒ ԸՄԵՆՈՐ, բացի տօն և տօներէն հետեւեալ օրերէն:

1. Դարգի դիւրը և պրօգրամման նոյն են մնում: Մենք ստանում ենք ՍԵՓԼԿԵՆ ԼԵՌԵՆԿԻՆՆԵՐ: ՄՇԱԿԻ տարեկան գինը 10 ռուբլ է, կես տարվանը 6 ռուբլ: Գրվել կարելի է ԽՄԲԱԳՐԱՍՏԵՆ մէջ:

ԸՄԵՆՈՐԻ ԼԵՐԵՆԿԻՆՆԵՐ Ժամկետում են 5 կոպէկով հատը: Օտար քաղաքներից պէտք է գիմել հետեւեալ հասցեով՝ ТИФ-ЛИСЪ Редакция „Мшакъ“:

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներքին տեսութիւն: «Մշակ» մի առաջնորդող յօդուածի աւելում: Նամակ Չարգախելոյ: Նամակ Խմբագրին: Արտաքին տեսութիւն: Աւստրո-Ունգարիա: Սերբիա: Արտաքին լուրեր: «Մշակ» հեռագիրներ: Յայտարարութիւններ: Տեղեկացոյց: Բանասիրական: Տեղեկագիրք:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

«ՄՇԱԿԻ» ՄԻ ԱՌԱՋԼՈՐԴՈՂ ԶՕԳՈՒՄՍԻ ԱՌԻԹՈՎ

Կատարեալ համակրութեան արժանի են «Մշակ» 139-որդ համարում գրված այն խօսքերը թէ՛ ամեր հոգեւորականութեան պարտականութիւնն է ուղարկել նոր նուաճված

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏԵԼԵԳՐԱԳՐԻՔ *

Ֆաւառական հարստահարութեանց
կ. Պոլս 1876 թ.

(Պաշտօնական հրատարակութիւնը ազգային պատրիարքարանի)

Անցեալ տարվայ վերջին ամիսներում կ. Պոլսում հրատարակեցաւ յիշեալ վերնագրով մի զբոյգ, որ բովանդակում է իր մէջ Ասիական Տաճկաստանի հայ ազգաբնակչութեան վերաբերութեամբ կատարված գաւառական հարստահարութիւնները: Դա մի պաշտօնական հրատարակութիւն է, որ դուրս է բերված կ. Պոլսի պատրիարքարանի արձանագրութիւններից և 1876 ամի սեպտեմբերի ներկայացրած է տեղաւորին Ազգային ժողովին:

Վարագորք բարձրացաւ, այժմ մենք գիտենք, թէ ինչ է կատարվում բնիկ վրա...

Մինչև այսօր մենք խիստ աննշան տեղեկու-

*) «Այս յօդուածը գեղ. և 1877 ամի 10-ին յունվարի ուղարկել էինք «Փորձ» մեծ. խմբագրին, բայց նա իրան միայն հասկանալի պատճառներով թողել էր անտպիկ: Մենք ստիպվեցանք յետ ստանալ Այժմ, թէ և փոքր ինչ հնազանդ, հրատարակում ենք ցոյց տալու համար Տաճկաստանի հայոց թշուառ դրութիւնը մի կողմից և «Փորձ» ուղղութիւնը նրանց դրութեան վերաբերեալ միւս կողմից:

երկրները հմուտ և եռանդոտ հայ հոգեւորական միսիոնարներին» Ոչ ոք չէ կարող ուրանալ թէ ոչ միայն Տաճկաստանում կան ամբողջ զիւղեր և զաւառներ որոնք լին են մահմետականացած հայերով, այլ նոյն իսկ Ռուսաստանի հպատակութեան ներքոյ գտնվող Հայաստանում շատ և շատ տեղեր կրօնափոխ եղած հայեր կան: Շուշու մօտ Ղայ-պաղիւէն անուանով գիւղը բնակիչների մէկ մասը թէ՛ և մահմետական են, բայց միշտ խօսում են հայերէն, և արդէն քանի մի ընտանիք վերադարձել են զրանցից նախնաց կրօնքին: Դարաբաղի Տիգրակ գաւառի Տոզ գիւղի տիրակալեող Մելքե-Այալի ընտանիքը հիմայ էլ գիտեն և պատում են թէ՛ որ թէ՛ և ինչ պարագաներով մահմետական եղան: Ահն այսպիսի օրինակներ ոչ թէ հարկւնքով, այլ հազարներով կան:

Ներպայի թէ՛ հոռւագրական, թէ՛ աւե-

թիւնները ունէինք կ. Պոլսի պատրիարքարանի, այլ խօսքով, ազգային սահմանադրութեան գործունէութեան վրա: Մինչև այսօր մենք համարեալ չէ զիտէինք թէ կ. Պոլսի հայոց ազգային վարչութիւնն որ աստիճան նշանակութիւն ունի Բ. Դրան առջև, և որ աստիճան ձեռնհաս է նպաստելու արտապոլսական գաւառացիների գործերին — Յիշեալ «տեղեկագիրքը» տալիս է մեզ թէ և շատ տխուր, բայց հետաքրքրական տեղեկութիւններ:

«Տեղեկագիրքը» բաժանված է երկու մասն: Առաջին մասը պարունակում է իր մէջ գաւառական հարստահարութիւնների ամբողջ 20 տարվայ արձանագրութիւնների հաւաքածուն և ունի այսպիսի վերնագիր՝ «Ա. Տեղեկագիր գաւառական հարստահարութեանց առ Բ. Դրան յանուն ազգային ժողովը ի 11 ապրիլի 1872»:

Տեղեկագիրքը ունի կնիք և ստորագրութիւն այս անուանով՝ պատրիարք կ. Պոլսի Մկրտիչ արքեպիսկոպոս խրիմեան:

Յիշեալ տեղեկագիր բովանդակած խոդիւնքը, որպէս ասացինք, դուրս են բերված պատրիարքարանի 20 տարվայ արձանագրութիւններից և հասնում են մինչև 1872 ամի ապրիլի 11-ը: Իսկ երկրորդ տեղեկագիրքը ունի այսպիսի վերնագիր. «Երկ. Տեղեկագիր գաւառական հարստահարութեանց ի խորհրդարանական յանձնախմբէ առ Ազգային ժողովը»:

տարանական եկեղեցիների միսիոնարական գործունէութիւնը մեր հայ ազգին շատ սաւառ է յայտնի. կան այնտեղ և Ամերիկայում ընկերութիւններ որոնք միսիոնար-քարոզչներ են պատրաստում Ամերիկայի, Հնդկաստանի, Չինաստանի կապաշտների համար, Տաճկաստանի և Պարսկաստանի մահմետականների համար, և ներպայի և այլ տեղերի հրէաների համար: Հարկւնքով գործաւորներ են ուղարկում այդ երկրները, այդ անձանց բոլոր ծախքերը և նրանց առանձին գործերի նիւթական պարտաւորութիւնքն իրանց վրա առնելով ձիւղ հիմայ գործում են Տաճկաստանում երկու հարկւնք աւելի ամերիկացի և անգլիացի միսիոնարներ, նոյնպէս գործում են նրանք և Պարսկաստանում: Մասնաւոր կերպով յայտնի է մեզ որ Դաւթբէի ժողովրդի մէջ գործող ամերիկացի քարոզչները շատ աշխատում են որ եթէ հնար կայ անցնեն ռուսաց սահմանի այս կողմը և տարածեն տեղական մահմետականների մէջ քրիստոնէութիւնը: Այդ դիտաւորութեամբ որ Անգլիկոսի և Պարսկաստանի տաճկաստան մահմետականները քրիստոնէութեան հետ ծանօթանան, Աստուածաշունչի ընկերութիւնը թարգմանել է բոլոր նոր կրօնական մեր պատեղ թուրքերի լեզուով, որ կարելի է ստանալ Թիֆլիսում Աստուածաշունչի ընկերութեան միջոցով: Նոյն իսկ «Մշակ» այն խօսքերը թէ՛ «այց եթէ մեր հոգեւորականները այդ կողմից անհոգ կը լինեն, քրիստոնէայ ուրիշ դաւանութիւններին պատկանող միսիոնարները անպատճառ օգուտ կը քաղեն մեր հոգեւորականների այդ անհոգութենից և կը գրաւեն մահմետականացած հայերին դէպի իրանց եկեղեցիներ, ամենեւին սոսկ սպառնալք չեն, որովհետեւ նրանք արդէն իրանց հետադադարութիւնները արել և եկել իրանց տեղերը բռնում են: օրինակի համար միտար Բոլ արդէն բռնել է

ծունէութիւնը: Թէ ինչ չափով և որքան թւում բողոքներ է ստացել պատրիարքարանը գաւառներից, այս 25 տարվայ ընթացքում, յայտնի չէ: յայտնի է միայն, որ 57 դանազան խնդիրների մասին նա պաշտօնական բանակցութիւն է ունեցել Բ. Դրան հետ: Դա շատ փոքր թւանշան է, ի նկատի ունենալով այն բազմաթիւ անիրաւութիւնները, որ կատարվում են ասիական Տաճկաստանում, այն և 25 տարվայ ընթացքում:

Ընթերցողին փոքր ինչ գաղափար տալու համար թէ ինչպիսի հարստահարութիւններ են կատարվում ասիական Տաճկաստանում, հարկաւոր ենք համարում ծանօթացնել թէ առաջին և թէ երկրորդ տեղեկագիրք բովանդակութեան հետ:

Առաջին տեղեկագիրքը պարունակում է իր մէջ հետեւեալ խոդիւնքները:

1) Օրենք և արդարութիւն գործ դնելու մէջ գաւառական պաշտօնականները ընդհանրապէս անփոյթ և անտարբեր են մնում: Եւ իրանց կամայականութեամբ հետեւելով իրանց հաճոյքի համեմատ զեղծաւոր են քարծրագոյն հրամանագրները հարստահարութիւնները բռնաւոր և հարստահարչները պատժելու մասին:

2) Գաւառական Արքեպիսկոպոսները թէ՛ չէ՛ լիւր թի * օրէնքով կազմակերպ, չար և չհաւանդիր անձանց մեղաւաճութեան ասպարէզ են դառնում:

*) Մի տեսակ դատարանի կազմակերպութիւն խառն մահմետականներից և ոչ մահմետականներից կազմում է թէ՛ չէ՛ լիւր թի, որ իսկապէս ոչ-մահմետականները միայն ձեռն համար ընտրված կամ կոչված են լինում:

Ղարս և այնտեղից պիտի սկսէ իր գործաւորութիւնը:

Սակայն այս էլ հարկաւոր է ասել որ ներպայի կամ Ամերիկայի այն մեծամեծ ընկերութիւնները որոնք իւրաքանչիւր տարի միլիոններ են ծախսում միսիոնարական գործի համար, բնաւ և երբէք հոգեւորականների գործ չեն: Այս տեսակ մի հատ ընկերութիւն չը կայ որ անմիջապէս եկեղեցու պըտուղ լինի, այլ բոլորն էլ մասնաւոր անձանց ձեռնարկութիւններ են: Այսինքն այս խնդրով հետաքրքրվող անձինք, ըստ մեծի մասին բարեպաշտ աշխարհականներ, ձգտելով օգնել անքրիստոնէայ ազգերին, մի մասնաւոր ընկերութիւն են կազմում որոշ կանոնադրութեամբ, նուիրում ու հաւաքում են ըստ կարողութեան տուրքեր և յետոյ հրաւիրում են կամ ձեռնադրեալ երէցներ կամ ձեռնադրել յարմար աստուածաբաններ և ուղարկում իրանց ուղած երկրները: Այդ ընկերութիւնները ունեն իրանց կոմիտէները որոնք բաղիւսցած են հմուտ, գործնական և փորձված աշխարհականներից և նոյնպէս մի քանի հոգեւորական անձինքներից, որոնք թէ՛ սկզբունքների և թէ՛ գործունէութեան նշանակամբ համաձայն են առաջնների հետ: Նրանց եկեղեցիները ոչ միայն չեն նախանձում և չեն խանգարում նրանց եռանդն ու գործը, այլ ամեն տեղ և ամեն կերպով աշխատում են նրանց աջակցել, առանց նրանց գործերին միջամտելու: Բուն եկեղեցին ինքն միայն այն բանին է հոգ տանում, որ ձեռնադրվողները լինեն իրանց սրբազան պաշտօնին արժանի անձինք: Թէ՛ գիտութեան և թէ՛ բարեպաշտութեան կողմից:

Հաւանական է որ մեր մէջ էլ այս մտքով հետաքրքրված անձանց ամենին անտարակուսելի երևի, որ մենք, եթէ միսիոնարութեան գործ ենք ուղում, պէտք է այն ուղղութեամբ և կերպով գործենք, ինչպէս վերև յիշած

3) Գաւառացի հայը, մահմետականների մոլեռանդութեան ենթակայ լինելով, միշտ նախապիսիքի թշնամեաց և անպատուութեան առարկայ է դառնում:

4) Արքեպիսկոպոսների համար հայերին ձրի աշխատեցնում են, և ով որ աշխատելու անկարող է, դրամական անբաւ պահանջմունքի են երթարկում:

5) Հանապադներին շինութեան համար հայերին նոյնպէս ձրի աշխատեցնում են, և կամ այս պատրուակով նրանց կեղեքում են:

6) Կապալաւորները (մուլթիլիմ) փոխանակ բերքի տասանորդը ստանալու, բռնադատելով, նրա տեղը զուտ արծաթ են առնում:

7) Նմանապէս իր ընտանիքի՝ ուսնեմի համար տան պարտէղի մշակած բերքից ստիպեցնում են տասանորդ վճարել:

8) Իւրեքից ստացած տասանորդը դիւղացիներին ստիպեցնում են կապալաւորի շտեմարանը փոխադրել:

9) Կապալաւորն դիտմամբ իր ժամանակին չը գալու համար, բերքը անձրին տալ մնալով փութում է (որովհետեւ գիւղացին իրաւունք չունի վեր առնել առանց տասանորդը վճարելու): Եւ յետոյ փութած բերքի տասանորդի փոխարէն ողջ արծեղով զուտ արծաթ է առնում:

10) Գիւղացին պարտաւորվում է կապալաւորին և նրա գործակալներին իր տան մէջ հիւրասիրել և ձրիաբար կերակրել:

11) Կապալաւորները, երբեմն եղծերի լուծելի վրա հայկելով, տասանորդի անուանով ապօրէն և աւելորդ գործեն են առնում գիւղացիներին:

ընկերութիւնները: Մեր ազգային եկեղեցին պէտք է մեծ յօժարութեամբ նպաստէ այնպիսի հայ ընկերութեան, որ մեզ շրջապատող մահմետականների մէջ բրիտանիկութիւն քարոզելու պատուական պարտականութիւնը կը յանձն առնէ:

Ա. Ա.

ՆԱՄԱԿ ԶԱՐԴԱՆԻՆԻՑ

10 օգոստոսի

Մօտ օրերումս անձնական գործերով գնացել էի Գետաբեկ գիւղը, որ Զարդախուրդի հեռու է 20—25 վերստով արևմտահարաւային կողմում: Գիւղը ունի 20—25 հայ ընտանիք, որոնց հովուում է փոքի գիւղի քահանան. ունի մի բազմադարեան փոքրիկ եկեղեցի, որ գտնվում է գիւղից փոքր ինչ հեռու պղնձէ հանքի գործարանի մօտ: Եւ չորեք սաստիկ նեղացած լինելով, չէ կարողացայ չընել և գործարանի մեքենաները նայել, միայն գործարանի գերեզմանական լուսնութիւնը առիթ տուց ինձ հարցնելու իմ բարեկամ պ. Չ. Մ-ին, որը այնտեղ վաճառական է դուրս պատճառը: Բարեկամ ասաց. «Երկու ամիս է, որ գործարանում ոչինչ համարեա գործ չէ կատարվում, որովհետև ածխարարները, պ. Ղիրեկտորի խտաբարոյութենից և վատութենից զգուշացնելով, չեն կամենում ածուխ վաճառել: Մշակները և արհեստագործները որոնք մի քանի տարի առաջ, նախորդ զինկտորի ժամակ 600—700 էին համարվում, այժմ համարեա թէ 100-ի չափ հազիւ են գտնվում, որովհետև իւրաքանչիւր մշակ ստանում է, բացի ուտելիքից, ամենանուազը 1 բուրբ: Արհեստագործ դասն էլ, թէև փոքր է չափէ լաւ է վարձատրվում, դարձեալ պ. Ղիրեկտորի վարկողութենից զգուշացնելով, «միտ բարով» է ասում: Վերջապէս այժմ գտնված բոլոր թէ արհեստագործները և թէ մշակները յայտնել են պ. Ղիրեկտորին, որ մինչև 10—15 օրը իրանց հայիւր վերջացնէ, որ գնան իրանց տները: Վաճառականութիւնը, որ չափազանց աշուղ դուրս էր, այժմ բոլորովին կտրված է: Սրանից դեռ երկու երեք տարի առաջ դանձալիցից նախանձը չարժու էր տեղիս վաճառականութիւնը. շատերը կամենում էին խառնու ունենալ Գետաբեկում, ինչպէս և մի քանիսն են էլ արին, իսկ այժմ ամեն մի վաճառական, ամեն մի արհեստագործ զգուշացնելով կամենում է իր խառնութիւն փոխել ուրիշ տեղ: Անձ ինչ է սպասում պղնձէ հանքին և վաճառականութեանը, չնորհով պ. Ղիրեկտորին»

Ս. Տէր-Միքայէլեան

12) Բացի կապալառուների յիշեալ հարստահարութիւններից, գաւառային հայերին բռնաբարում են վճարել մշակութիւնների համար շահնալը և օւլէք-ազգը կոչված արգելեալ տուրքերը *)

13) Զինուորական տուրքից՝ մեռնողների, դաշմոյների և փախսականների մասը՝ հարկադրում են միացողներին վճարել: *)

*) Գիւղացի հայերի գլխաւոր հարստահարիչները լինում են կապալառուները: Որովհետև գաւառական պատմականները մշակութեանց բերքերի տասանորդի վճարը կապալով են տալիս ըստ մեծի մասին իրանց բարեկամներին կամ մորձակորդ մէկին, և իրանց գաղտնի կերպով նրանց հետ ընկերանում են: Երբ որ բերքը ծախվում է, լաւ գին ունի, կապալառու տասանորդը ստանում է առանց վիճարկելու, իսկ երբ որ բերքը գին չունի, նա թանգ գնահատելով, փող է ստանում, որ ամենին իրաւունք չունի: Բայց գիւղացին ստիպված է խոնարհվել կապալառուի բռնութեանը, որովհետև եթէ հակառակի, կապալառուն նրա մշակութեան կալը երեսի վրա կը թողնի, ձիւնի և անձրեւի տակ կը փոխեցնէ, այն ժամանակ աւելի իրաւունք կըստանայ տասանորդի կրկնակի արժէքը արծաթով աւանդելու, որովհետև բերքը փչացած է: Եւ տեղային կառավարութիւնը համբերում է կապալառուի բռնակալութեանը, որովհետև ինքն էլ նրա շահերին ընկեր է:—Իսկ օւլէք-ազգը նշանակում է չափելու վարձ, շահանալը Գ նշանակում է արքունական:

*) Տաճկաստանում հայերը որովհետև զինուոր չեն տալիս, նրա փոխարէն վճարում են մի տուրք, որ կոչվում է Բէդէ (փոխարէն): Այս տուրքը որոշվել է ստանալ հետեւեալ եղանակով. —180 արու անձանց վրա մի զինուոր հաշվելով, նրա փոխարէն պէտք է ստացվի զուտ փող 5000 դուրուշ (300 բուրբ): Այս վճարին մասնակից լինելու բաշխումից դուրս պէտք է

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱՌԻՆ

Ռիֆլիս 17 օգոստոսի

(Շարունակութիւն և վերջ)

11) Կանք այժմ Սղնախ և Թելաւ ճանապարհորդութեան: Պ. Մ. Մ. ասում է որ ես կանխապէս այդ քաղաքների դպրոցներից ճանապարհ հաճախ 121 ր. ստացել եմ: Հարկաւոր է յիշել այստեղ, որ իմ նախորդս ճանապարհածախս ստանում էր այն ուսումնարանից, ուր նա գնում էր, ինքն անմիջապէս պահանջելով ամեն մի տեղի դպրոցի հոգաբարձութիւնից փողերը: Երբ նորին բարձր սրբազնութիւն թեմակալ առաջնորդը նշանակեց ինձ թեմական վերատեսուչ, ես հէնց առաջին անգամից խնդրեցի նրանից, որ ազատէ ինձ առաջվայ կարգից, որ միանգամայն վսեմ պաշտօնին անվայել բան է, սրա համար գերապատիւ առաջնորդը՝ միանգամայն համակրելով այս մտքին, հրամայեց կոնսիստորիային, որ ինչպէս տարեկան ռոճիկը (800 ր.), այնպէս և ճանապարհածախսը հաւաքվի կոնսիստորիա, իսկ թեմական վերատեսուչը ամեն ամիս ստանայ թէ ռոճիկը և թէ ճանապարհածախսը կոնսիստորիայից: Նշանակած երեք հարիւր ր. տարեկան ճանապարհածախսը կոնսիստորիան մասնադրեց համեմատաբար մի քանի հարուստ ուսումնարանների վրա: Թէ որ ուսումնարանից են ստանում և ինչքան՝ այդ ես ոչ գիտեմ և ոչ էլ կարող եմ իմանալ, իմ միայն ուսումնարաններն այցելելն է անխոր ըստ կարողութեան, իսկ թէ Սղնախի և Թելաւից 121 թէ 500 ր. է ստացվել կոնսիստորիայում, ինձ համար դա ողջ մէկ է, ի՞նչ պ. Մ. Մ-ի ասածի նման վարկէինք, այն ժամանակ Ախալքալաքի, Սուրամի, Քուրթայի, Գիւլիշանի և այլն և այլն ուսումնարանները չէ պէտք է այցելեմ, որովհետև զոցանից չէ պահանջվում ոչ մի կոպէկ թեմական վերատեսչի ճանապարհածախսի համար. — Պ. Մ. Մ. ասում է որ ես ուրբաթ երեկոյ եմ մտել Սղնախ, շաբաթ ճաշից յետոյ դուրս եկել և ուրիշ շատ բաներ է գրում: Եթէ այդ ճանապարհորդութիւնս հետաքրքիր է նրան, պատրաստ եմ ճշմարտութիւնը վերականգնելու համար այդ ես պատմել: Ռիֆլիսից դուրս եմ եկել դէպի Սղնախ 1877 թ. ապրիլ ամսին (ամսաթիւը միտ չէ), երեքշաբթի առաւում, գիշերը կայեղ եմ Լեւոնի քաղաքի մէջ և ասած կայարանում, այդ տեղից չորեքշաբթի առաւում ժամի 5-ին դուրս եմ եկել և հասել Սղնախ նոյն առաւոտեան ժամի 8-ին, ամբողջ չորեքշաբթին, հինգշաբթին, ուրբաթ և շաբաթ օրերը գործ եմ դրել Սղնախի և Թելաւի ուսումնարանների այցելութեան վրա: Եթէ պ. Մ. Մ. չը հաւատայ սուրան, կարող է դիմել նախ Ռիֆլիսի, ապա Լեւոնի:

14) Կալուածական և քաղաքական տուրքերի անարդար բաշխման պատճառով մահմետականների բեռը հայերն են կրում:

15) Տուրքերի վճարման պատճառով՝ տնային անհրաժեշտ կահ-կարասին, — երկրագործական պարագայքը և մինչև անգամ բաւուր անասունները — ծախելու են ստիպում, և ոստիկանութեան ձեռքով ծեծելու, բանտ դնելու խտուրթիւններն են ենթարկում չեւոր ժողովուրդը:

16) Կիները և անչափահաս մանուկները բռնաբարվում են մահմետական կրօնը ընդունելու:

17) Ոչ—մահմետականների վկայութիւնը չընդունվելով, մահմետականների հայերի վերաբերութեամբ կատարած առեւանգութիւններն, գողութիւններն և սպանութիւններն մնում են անպատիժ:

մնան՝ 15 տարեկանից ցած և 75 տարեկանից վեր անձինք, նաև կղերականներն, աղքատ ու բոլորովին անկարող մարդիկ, և այն անձինք, որ անպատեհած են: Բայց տէրութեան հարկահանները, յիշեալ բացառութիւնները ամենին նկատել չառնելով և իրանց կամայականութիւնը միայն գործ դնելով, ժողովրդին տուժել են տալիս, որքան և կարողանում են: Թողեալ այդ, մահմետականը, որ զինուոր է տալիս, վայելում է այդ մասին ինչ—ինչ բացառիկ արտօնութիւններ և առանձնաշնորհութիւններ: Բայց հայը, որ զինուորի փոխարէն արծաթ է վճարում, զուրկ է այն արտօնութիւններից, որ ունի զինուոր տուղթ մահմետականը: Եւ ի նկատի ունելով այնքան բազմաթիւ գողութիւնները ամիսական Տաճկաստանից, հասկանալի է, թէ որքան կը ծանրանայ միացած ժողովրդի վրա զինուորական տուրքը: որովհետև դա ստացվում է ազգահամարի հաշուով:

Երևակայի, յետոյ Սղնախի և վերջը Թելաւի փոստի կայարանները, պահանջէ այն ժամանակվայ մատենաները, որտեղ գրվում են թէ ինչ օր և ժամի քանիսին այս կամ այն ճանապարհորդին ձիւններ են տուել (եթէ կամենայ կարող է եամշխիլի, ձիւնարի, անունն էլ իմանալ) (?), այն ժամանակ կը համոզվի իմ խօսքի ճշմարտութեան մէջ:

12) Կարճեալ պ. Մ. Մ. գրում է, իբր թէ Թելաւի դպրոցները չեմ տեսել: Պ. Մ. Մ. գոնէ տեղեկութիւններ հաւաքէ և ապա գրէ: Թելաւի դպրոցների թէ աշակերտներին և թէ աշակերտահիւններին անձամբ ըննել եմ, հոգաբարձութեան մատենաները գննել և այլն և այլն, կարող է այս ամենի մասին Թելաւի հոգաբարձութեան տեղեկանալ:—Գիւլիշանի վերաբերութեամբ պ. Մ. Մ.—ին աւելորդ եմ համարում պատասխանել: Պ. Մ. Մ. գրում է, որ ես եղել եմ միայն Սղնախ, Թելաւ, Գիւլիշան, Քարվաշասար, Շուրաբ, Քուրթայի, Ախալքալաք և այլն լուսնութեան է տալի, որտեղի ուսումնարաններում օրերով և շաբաթներով լինելու, անձամբ հարցաքննութիւններ անելու առաւօտեան ժամի 8-ից սկսած մինչև 2-ը և ճաշից յետոյ 5 մինչև 7-ը կը վկայեն այդ դպրոցների տեղական վարչութիւնները: Սրա ապացուցութիւն պ. Մ. Մ.—ին կառաջարկէ անցեալ տարվայ «Մշակի» յունիս կամ յուլիս ամսի համարները վեր առնէ և կարդայ թէ ինչ են գրում Գորուզ, Սուրամից և այլն և այլն, իմ անտեղ լինելու և քննութիւնները անելու համար:

13) Թեմական վերատեսչի անհոգութիւնից չէ, որ մի քանի ուսումնարանների մէջ սեղանները, նստարանները, դրատախտակները և այլն հին են. դա մեր շատ դպրոցների խեղճութիւնիցն է: Ո՞ր գումարից և գանձարանից կը հրամայէք, որ թեմական վերատեսուչը տնօրինէ նոր ձևի նստարաններ, դրատախտակներ շինելու: Գեռ պէտք է չնորհակալ լինե՞լ որ պահպանվում են այդ դպրոցները, եթէ որ ամեն տեղ ուսումնարանի գոյութիւնը նոր ամեն տեղ սեղանները ու նստարաններից կախումն ունենար, այն ժամանակ ոչ թէ միայն ինձ յանձնված. այլ բոլոր թեմերի հայոց ուսումնարաններին մեծ մասը պէտք է փակէինք, այլ և Ռուսաստանում եղածները շատերն են: Ոչ, ես այդպէս չեմ մըտածում, թող իշաբեռներով փայտ գնեն դեպրոցները և ոչ սայլերով ու սաժնէներով միայն թէ ուսումն լինի, գոնէ կարգաւ—գրել կը սովորեցնենք:

14) Պ. Մ. Մ. ասում է թէ իբր ես արժանապատիւ նախորդիս պրօգրամը չեմ ընդունում և նորա անունը վատաբանում:—Այս տեսակ զրպարտութիւնները ցրելու համար հարկաւոր եմ համարում կարծօքն պատմել իմ և նախկին թեմական վերատեսչի մէջ եղած յարաբերու-

18) Զինեալ քրդերի, լեւնաբնակ ցեղերի, չէրքեզների և ընիկ թուրք դէպքէ Էլիս երկ (ինքնիշխան բռնակալ) այլ և այլ հարստահարութիւնների ներքոյ հայ ժողովուրդը տանջվում է և կեղեքվում է:

19) Կիները, հարսները, այլ և կոյս աղջիկներ առեւանգվելով բռնաբարվում են: Ան սրանք են առաջին տեղեկագրի խնդիրներն, որ մինչև 1872 թուականը ամբողջ 20 տարվայ ընթացքում Պատրիարքարանի և Բարձ. Գրան մէջ պաշտօնական բանակցութեան նիւթ են դարձած եղել: Բայց Գրուզ ինչ հոգաբարձութիւններ է արել հարստահարութիւնները բառնալու համար:

Այս մասին մենք առաջ կը բերենք յանձնաժողովի նկատողութիւնը, որ պատրիարքարանի արձանագրութիւններից առնելով, հաղորդում է ազգային ժողովին. «Յիշեալ տեղեկագրի մասուցած թուականէն ի վեր (11 ապրիլ 1872) հարստահարութեանց համար պատրիարքարանէն գրուած թագրերն են (բողոքագիր) ալ, ինչպէս կերկին ձեր յանձնարմբի պատրաստած հաւաքածոյէն, կամ պաթթալ ըլլալով (առանց հետեւանքի թողնելով, ոչնչանալով) կամ անպատասխանի թողնվելով և ի սթիլ մի») ապարդիւն դրութեամբ յետաձգվելով, և առ առաւելն Կոնստանդնուպոլիսի Կառմարտեղի համար: Որովհետև երբեք զա-

*) Գաւառական հարստահարութեանց մասին մատուցած մի բողոք, շատ անգամ Բարձ. Գրուզ դարձնում է նոյն գաւառի կամ նահանգի կառավարչին ստուգելու կամ վերաքննելու համար. դա մի խորամանկ ձեռնարկութիւն է բողոքարկութեանը ստեղծ համար: Որովհետև երբեք զա-

թիւնները և պրօգրամի կազմելը *)—Մեր յարաբերութիւնները Տէր-Ստեփան հօր հետ միշտ եղել են ամենաանոր բարեկամական, իսկ պրօգրամի կազմելուն մէջ ունեցել եմ ես ևս մասնակցութիւն և ահա ինչպէս:

1874 թ. ես տեղական լրագրութեան մէջ իբրեւ մի մասնաւոր անդամ հասարակութեան գրեցի մի քանի յօդուածներ ընդհանուր ուսուցչական ժողովներ կազմելու մասին, ցոյց տալով դրանց օգուտը և կարևորութիւնը մեր ուսումնարանների համար: Այդ յօդուածները կատարելապէս հասան իրանց նպատակին և նախկին թեմական վերատեսուչը 1874 թ. օգոստոս ամսին կազմեց այդ ժողովը: Եւ այդ ժամանակ գտնվում էի Մանգլիս ամարանոցում: Այդ ժամանակ ստացայ արժ. Տէր-Ստեփանեանցից հետեւեալ նամակը: «Երբեք բարեկամ, Տէր-Յովհաննիսեան. Ձեր ցանկութիւնը ահաւասիկ կատարվում է մօտ օրերումս: Եւ ձեզ խոստացայ գուշարել ուսուցչական ժողով, եթէ որ ուսուցչիչները յանձն կառնեն իրանց ծախսով Ռիֆլիս գալ: Շնորհակալ եմ, որ նրանք իմ առաջարկութիւնը ընդունելով եկան Ռիֆլիս և ներկայ կը լինեն ժողովին, որ ամսիս 7-ին կը բացվի բարազան առաջնորդի ներկայութեամբ Ներսիսեան դպրոցի դահլիճում, իսկ ամսիս 5-ին երեկոյեան 6 ժամին սրբազանի մօտ նշանակված է մասնաւոր ժողով նոյն առարկայի վերաբերութեամբ: Ձեր ներկայութիւնը շատ հարկաւոր է, ուստի կը խնդրեմ, եթէ հնարաւոր է գալ Ռիֆլիս այս ուսուցչական ժողովին մասնակցելու, ինչպէս խոստացած էք նաև պ. Ն. Ն-ին: Ե. Ստեփանիսոս քահանայ Տէր-Ստեփանեանց: Ի 4 օգոստ. 1874. Ռիֆլիս»:

Նոյն նամակի մէջ գրած է և պ. Ն. Ն-ի նամակը հետեւեալ բովանդակութեամբ: «Յակոբ, Սպասում եմ քեզ լիբն սկզբնապատճառի այն ուսուցչական ժողովի, որ պիտի տեղի ունենայ չուտով: Գիտեմ, որ որքան էլ թեքի լինի, կարող է մեծ օգուտներ ունենալ, ուրեմն... և այլն քն Ն. Ն.» Այս նամակները պարզ ցոյց են տալի թէ ինչ բարեկամական յարաբերութիւն եմ ունեցել արժ. Տէր-Ստեփանեանցի հետ և թէ ինչ դեր եմ խաղացել ուսումնարանական գործի մէջ դեռ ես մասնաւոր անձն լինելով: Չը նայելով հիւանդութեանս, վեր եմ կացել Մանգլիսից եկել Ռիֆլիս ամարային անտանիք չորեքին և մասնակցել ժողովին: Այդտեղ կազմվեցաւ և մասնաժողով տասն անձինքներից պրօգրամ չինելու համար, անդամներից մինչ էլ ես էի, ուրեմն և պրօգրամի կազմելու մէջ մասնակցել եմ և ես: Որտեղից է վեր առնում պ. Մ. Մ., որ այդ պրօգրամը ես չեմ ընդունում, ամենին չեմ հասկանում.—Թող այս ես իմանայ Մ. Մ., որ

*) Սրա մասին մանրամասն ընթերցողը կարող է գտնել «Մանկավարժական թերթի» № 2 «Ուսուցչական ժողով» յօդուածի մէջ:

վարութեան առ գաւառական ուղղեալ հրամանագրաց անգործադրելի մնալով՝ մուսաբութեան մէջ թողված են, առանց դարման տանելու ժողովրդեան կրած տառապանացը»:

Յանձնաժողովի այս նկատողութիւնը մեր լեզուով կը պարզենք այսպէս.—Մինչև 1872 թուականը 20 տարվայ ընթացքում, պատրիարքարանը գաւառներից զանազան տեսակ հարստահարութիւնների մասին գանգատներ է ստանում, և իր բողոքագրերով (թագրերով) հաղորդում է Բարձ. Գրանը և բաւականութիւն է խնդրում, Գրանը պատրիարքարանի բողոքները կամ թողնում է առանց հետեւանքի, կամ պատասխանի չէ արժանացնում, կամ եթէ ընդունում է և իր կողմից հրամաններ է գրում, այն ժամանակ գաւառական պաշտօնականներն բարձրագոյն հրամանագրերը թողնում են առանց հետեւանքի: Եւ այսպէս, ժողովրդի վիճակը միշտ մնում է թշուառութեան մէջ... և պատրիարքարանի բողոքները ոչ մէկը իր նպատակին չէ հասնում....

(Կը շարունակվի)

Գաւառական կառավարիչները չեն ցանկանայ արդարացի ընդգրկողներին այն մեղադրանքների մէջ, ուր իրանք դատաւորներն չափ անգամ խառն են լինում: Իսթիլաւ մի պայպիսի բան է: Նա կատարվում է առաւելապէս գործը կրկարացնելու և վերջապէս մուսաբութեան սընտուկի մէջ ձգելու համար:

նոյն իսկ արժ. Տէր-Ստեփանեանցը առաջին անգամ ինձ միտք տուեց ու համոզեց թեմական վերադասութիւնը ընդունել և ինքն էր, որ առաջարկեց ու վկայեց ինձ համար գերապատիւ առաջնորդին: Ես միշտ յարգել եմ և յարգում եմ արժ., նախորդին մեր ծանօթութեան օրինակը: Ինչպէս ցայսօր: Ուրեմն ինչից ստիպված ես պէտք է վատարանում իմ բարեկամին և չընդունեմ պարգրամը, որի կազմելու մէջ ինքս եմ մասնակցել:

Ինչ կը նշանակէ դուրդողու կամ մի կիտանի սեղան մենք չենք հասկանում. դա երեւի պ. Մ. Մ-ին հասկանալի կը լինի:

16) Մէկ երկու խօսք ես «Մշակի» խմբագրութեան կողմէ գրած «Երկու նամակի առիթով» յօդուածի մասին:

Մենք կարծում ենք, որ ամեն մի անհիւ խմբագիր իրան չը պէտք է թոյլ տայ, երբ դեռ ևս շարունակում են գրել մի անձնաւորութեան վրա, իր կողմից որ և է կարծիք յայտնել դորա մասին: Դա ազնուութիւն չէ «Մշակի» խմբագրութեան կողմից սկզբից ճշտումն տալ այս կամ այն կողմը, ինչպէս որ արաւ նա երեք ասող ստորագրված յօդուածով: Մենք արդէն հասկացանք, որ «Մշակի» խմբագրութեանը հարկաւոր են Մարտիրոս—Մկրտիչ նման անձանց յօդուածները, դորա պարզ ապացուցութիւն ընթերցողը կարող է տեսնել «Մշակի» № 136-ում խմբագրութեան կողմից գրած առաջարկութեան մէջ. Զարմանալի բան է. պ. խմբագիր, ինչու էք սովորեցնում հասարակութիւնը եղբուկութեան, խոստանալով նամակագրողներին անունները գաղտնի պահել: Աւելի լաւ չէ՞ք անի, եթէ Մարտիրոս—Մկրտիչներին յանձնէք պահանջած նամակները շարադրելու և այնուհետև ստորագրել տայիք զանազան կեղծ անուններով, չէ որ «Մշակը» ձեր սեփական օրգանն է. (ինչ սրամտութիւն):

Սորանով վերջացնում եմ նամակս, յայտնելով, որ այսուհետև այդ տեսակի զրպարտիչ և լի ստուծութիւններով նամակներին ոչ մի տող պատասխան չեմ տալ. ի դուր տեղը ժամակաճառ չը լինելու և այդպիսի ապարդիւն (?) և գործին առնուառ աշխատանքով չը զբաղվելու համար:

Ես իմ գործը կը շարունակեմ այնպէս, ինչպէս տարեւ եմ և տանում եմ, ամենին ուշադրութիւն չը դարձնելով (?) երեսել նամակագրողներին յօդուածներին:

Թեմական վերադասուէ Թաղոր Տէր-Յովհաննիսեան:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՏԱՔԻՆ ՈՒՆԳԱՐԻԱ

Վիեննայի լրագրիւնները հաղորդում են հետևեալը:

Աւստրիական մի քանի զօրաբաժինների Բոսնիայում և Հերցեգովինայում ունեցած ժամանակաւոր անաջողութիւնները, մասնաւոր զենեքալ Սապարիի զօրաբաժնի դէպի Դոբոյ յեղաշարժելը Վիեննայի զանազան շրջաններում ծանր տպաւորութիւն գործեցին: Մասնաւոր անհանգստացնում է այն հանգամանքը, որ եթէ զենեքալ Սապարի շուտով օգնութիւն չը ստանայ, նա կարող է ապստամբների նոր յարձակման ենթարկվել, կորցնել իր ամրացած դիրքերը և այդպիսով զենեքալ Ֆրիւզովիչը զօրքերի յետ քաշվելու գիծը անփախչելի վտանգի մէջ կը լինի: Միջոցաւ հասարակութեան մէջ տարածված են այսպիսի անհանգստացնող լուրեր և մամուլն էլ նրանց հաստատում է, գործի հետ ծանօթ շրջանների մէջ վերջին անցքերի վրա նայում են բոլորովին այլ տեսակէտից: Գնեւրալ Սապարիի յեղաշարժելը այդ շրջանների մէջ համարում են մի այնպիսի անաջողութիւն, որ անփախչելի է մինչև անգամ ամենափառաւոր պատերազմի ժամանակ: Որովհետև նոր զօրքեր են պատրաստվում, որոնք պէտք է օգնութեան հասնեն զենեքալ Սապարին, այդ պատճառով յիշեալ շրջաններում համոզմունք են կազմել, որ պատերազմը աջողակ հետևանքներ կունենայ և որ Սապարի, օգնութիւն ստանալուց յետոյ, յաղթանակով կը շարունակէ իր ժամանակաւորապէս

ընդհատված ճանապարհը և վերջնական հաւրումը կը հասնի ապստամբներին: Խաֆիզ-փաշայի այն խոստովանութիւնը, որ թիւրքաց կանոնաւոր զօրքերի երեսուն բաւալիւններ կուռում էին ապստամբների կարգում, Աւստրիայում շատ վատ տպաւորութիւն գործեց և Վիեննայի բնակիչներին չափազանց զրգոնեց Բ. Դրան դէմ:

«Վիեննայում կարծում են, որ բոսնիացիները ընդդիմադրութիւնը աւստրիական զօրքերին, սկսելով Հաջի-Լայիի ապստամբութիւնը մինչև ամենավերջին կռիւն, այդ բոլորը մտածված և նախագծված է Կ. Պոլսում և կեղծաւորութեամբ վերաբերված է բոսնիացիներին անհնազանդ ոգուն: Հասարակութեան մէջ աւստրո-թիւրքական դաշնադրութեան մասին շատ լուրեր կան տարածված, մի բան միայն հաստատ կարելի է ասել, որ Բ. Դրան զաղանի թշնամական գործողութիւնները այնպէս փոփոխեցին երկու պետութիւնների մէջ եղած յարաբերութիւնները, որ մի քանի ամիս առաջ աներևակայելի էր»:

«ГОЛОСЪ» լրագրի թղթակիցը Վիեննայից հրում է հետևեալը: «Ով չէ յիշում այն ժամանակները, երբ Աւստրիայի մամուլը վրդոված էր Ռուսաստանի մամուլը դէմ, որովհետև Ռուս լրագրիւնների մէջ զանազան մեղադրանքներ էին տպվում թիւրքերի դէմ, նոքա հալածակ էին Ռուս լրագրիւնների այն կարծիքին, որ թիւրքիս խնայրչկում է միայն բռնի ոյժի առաջ: Այժմ աւստրիական մամուլը անամօթութեամբ նոյն է տպում ինչ որ առաջ Ռուս մամուլը և ինչն էլ դէմ նա բողոքում էր: Այժմ ոչ թէ միայն Աւստրիայի լրագրիւնները, այլ և զիպլոմատիական շրջանները թիւրքիսի ասիական կանոնների և իսլամի գոյութիւնը եւրոպական լուսաւորութեանը և կուլտուրային անմատչելի են համարում»:

«Ունգարացիների ինքնասիրութիւնը չափազանց լուրջված է: Իրանք չեն հասկանում ինչ են խօսում, մի խօսքով Ունգարիայում շուրջ տիրող չէ ճանաչում: Նոքա բարեկամները, թիւրքերը, փոխանակ նրանց բաց դրկելով ընդունելու, նրանց հանդիպում են մերկացրած սրերով գուցէ նոյն սրերով, որոնց նրանք այդպիսի սուստութեամբ ընծայ էին տանում թիւրք փաշաներին բողոքներին և սերբերին տուած ջարդը վարձատրելու համար»:

«Սլավոնական և գերմանական գունդերը սլավոնացի Ֆրիւզովիչ և Իօվանովիչ զօրապետների առաջնորդութեամբ յաղթանակով առաջ են ընթանում, քաղաքներ են վերցնում, իսկ ունգարացի գունդերը, ունգարացի զօրապետ Սապարիի հրամանատարութեան տակ ջարդվում են նոյն թիւրքերից, որոնց ունգարացիները այդքան համակրում էին: Այս իրողութիւնները զիւրադրելու ունգարացիներին կատաղութեան են հասցրել և նրանք ամեն կերպ աշխատում են բոլոր մեղաւորութիւնը բարդել իրանց համար առելի սլավոնների վրա»:

«Սեկագէս ունգարացիները առիթ չունեն նեղանալու, որովհետև պատահած անաջողութիւնների պատճառ ոչ իրանք են և ոչ զենեքալ Սապարի, այլ պատերազմական միջնորդը, որ 6000 զինուոր ուղարկեց մի այնպիսի տեղ, ուր պէտք է ուղարկէր գնեւ 15000 մարդ: Այսպիսով բոլոր մեղաւորութիւնը մնում է պատերազմական միջնորդի վրա, որի պարտականութիւնն էր պահանջել կայսրից աւելի շատ զօրք պատրաստել և ուղարկել բայց եթէ հաւատաւոր տարածված լուրերին պատերազմական միջնորդն էլ կարգաւորայ, որովհետև կրնա Անգրաշի, որի կարծիքը միջնորդների խորհուրդների մէջ մեծ կշիռ ունի, պնդել է, որ զենեքալ Սապարիի համար մինչև անգամ 6000 մարդն էլ շատ է, որովհետև Բոսնիա և Հերցեգովինա

կարելի է գրաւել առանց արիւնհեղու թեման:

«Միջնորդների վերջին նիստերի ժամանակ վճռվեցաւ կազմակերպել բոլոր զօրքերը և նրանց ուղարկել Բոսնիա և Հերցեգովինա, որտեղ նրանք կը ճնշեն ապստամբութիւնը, կը գրաւեն այդ նահանգները և մի և նոյն ժամանակ կը վստեցնեն թիւրքիսին, կը ցոյց տան այդ երկրի մի պետութեանը, որ նրան կը ճնշեն, եթէ շարունակէ երկմտի գործել»:

«Վիեննայի զիպլոմատիական շրջաններում հաւատացած են, որ Աւստրիան գրաւում է Բոսնիա և Հերցեգովինա ոչ թէ ժամանակաւորապէս, այլ այդ նահանգները միացնում է իր հետ»:

ՍԵՐԲԻԱ

Օգոստոսի 22-ին Սերբիայում տօնվեցաւ այդ իշխանութեան անկախութիւն ստանալու և իշխան Միլանի ծննդեան օրը: Դեռ տօնի նախընթաց երեկոյան քաղաքը լուսաւորված էր, երաժշտութիւն էր անվում և ժողովուրդի խումբեր զնում էին պալատը իշխանին շնորհաւորելու համար:

Լուսաւորէին տնոցի մէջ սեպեցին թնդանթներ արձակել: Վաղ առաւօտից փողոցների մէջ մեծ շարժողութիւն էր նկատվում: Գաղաքը զարդարված էր կարմիր, սպիտակ և կապուտ գոյնի ունեցող զրօշակներով: Բոլորը ուրախ և ոգևորված էին: Մայր եկեղեցում միտրօպոլիտ Միլայիլը պատարագ էր մատուցանում, որին ներկայ էին իշխան Միլան, իշխանուհի Նատալիա, բոլոր միջնորդները, զօրքերը, բազմաթիւ պատգամաւորներ և ժողովուրդը: Մետրօպոլիտը մի աղբու ճառ կարդաց, որի մէջ յիշելով Սերբիայի ունեցած պատերազմը թիւրքիսի հետ, շնորհակալութիւն յայտնեց սլավոն եղբայրներին, որոնք համակրութեամբ վերաբերվեցին դէպի Սերբիայի վեւմ գործը: Իշխանը մի հրովարտակով հրատարակեց Սերբիայի անկախութիւնը, սահմանների ընդարձակելը և խաղաղութեան հաստատվելը:

Պատարագից յետոյ իշխանը ընդունեց միջնորդներին և գլխաւոր պաշտօնեաներին: Սերբիայի հետ նոր միացած երկիրների պատգամաւորները ներկայացան իշխանին և շնորհակալութիւն յայտնեցին իրան ազատութեան համար:

Երեկոյան քաղաքը նախկին օրվայ պէս լուսաւորված էր, երաժշտութիւն էր անում և տիրում էր ընդհանուր ուրախութիւն: Ազգասէր ժողովուրդը հիացմամբ ընդունում էր փողոցներում իշխանին, միջնորդներին և զօրքերին: Չեխիայից և այլ սլավոնների բազմաթիւ երկիրներից շնորհաւորութեան հեռագիրներ ստացվեցան:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Փարիզից լրագրիւններին հաղորդել էին, որ շուտով միջնորդութիւնը պէտք է փոխվէր Հաւանի հեռագրական ընկերութիւնը այդ լուրը հերքում է և հաղորդում է, որ պոլիցիան արգելեց բանուորների սօցիալական կոնգրեսի կազմելը: Լրագրիւններից մի քանիսը բողոքում են այս կարգադրութեան դէմ և յոյս ունեն, որ այնու ամենայնիւ կօնգրեսը կը կայանայ»:

«Լրագրիւններին հեռագրում են, որ Բ. Դուռը պնդում է, որ Աւստրիան կատարէ նրա պահանջների գլխաւոր կէտերը: Կոմս Անգրաշի հաւաքում է Ֆրանց-Իոսեֆ կայսրին համաձայնել այդ պահանջներին, բայց կայսրը գտնում է, որ աւելի լաւ է վեճը պատերազմով վերջացնել: Այս հարցը քննվեցաւ օգոստոսի 13-ին կայացած աւստրո-ունգարական միջնորդների խորհուրդում»:

«Վիեննայից հեռագրում են, որ զենեքալ Սապարիի զօրքերը օգոստոսի 23-ին ենթարկվեցին ապստամբների յարձակմանը: Գոբօի մօտ, որտեղ գտնվում էին Սապարիի ամրացած դիրքերը, Աւստրիական զօրքերը մեծ կորուստ

ներ ունեցան: Սերբիոյ քաղաքը նուաճելուց յետոյ ապստամբութիւնը հիւսիս-արեւելեան Բոսնիայում աւելի զարգացել է:

«Վիեննայից հեռագրում են, որ այնտեղից իւրաքանչիւր օր երկաթուղով նոր զօրքեր և թնդանթներ են ուղարկվում Բոսնիա, Այս նահանգից ստացված լուրերի համեմատ ապստամբները խումբերով հաւաքվում են Գրայանիցալում, Գորնէյում և Դօնի Տուլում: Ապստամբները ստանում են պատուական զէնքեր, պատերազմական պաշարներ և մինչև անգամ թնդանթներ: Վիեննայում ամենքը համոզված են, որ այդ զէնքերը ապստամբներին բաժանվում են թիւրքաց կառավարութեան գաղտնի հրամանով: Մասնաւոր լուրերից երևում է, որ անգլիական զենապան պ. Լայարդը գործ է դնում իր բոլոր ազդեցութիւնը Բ. Դրան վրա, համոզելով նրան ընդդիմանալ Աւստրիայի գործողութիւններին, նոյնպէս Ռուսաստանի և Գերմանիայի դիտաւորութիւններին: Այդ ճանապարհով Անգլիայի ներկայացուցիչը կամենում է ստանալ յայտնի զեյնմներ յօդուած իր հայրենիքի: Շատ հիմնաւոր է այն կարծիքը, որ եթէ Աւստրիան պատերազմ յայտնէ թիւրքիսի, սուլթանը բոլորովին կենթարկվի պ. Լայարդի ազդեցութեանը»:

«Լրագրիւնները հաղորդում են, որ իբրեւ Սնգլիան սկսում է փոյմանվել, որքան սեփականացրել է իրան կիրքոս կղզին: Ասում են, որ այդ կղզին բոլորովին յարմար է փաճառականութեան կէտ լինել և կլիպայի կողմիցն էլ շատ անառող է: Մի գերմանական լրագրիւն ասում է, որ գուցէ շատ ժամանակ չի անցնի, և Անգլիան կամաւոր կերպով ստիպված կը լինի յետ դարձնել թիւրքիսին իր գրաւված կղզին»:

«Ամբողջ Ֆրանսիայում հաւաքված են այս օրպէիս ընդհանուր խորհրդներ (նահանգական ժողովներ), որոնց նիստերը շուտով սկսվելու են: Այդ ժողովների պարապմունքների առարկան սահմանափակվում է միմիայն նահանգական, այսինքն դեպատրամանների տեղական խնդիրներով, ուրեմն ոչինչ քաղաքական նշանակութիւն չունեն, բացի բււրօի (կարգադրող յանձնաժողովի) ընտրութիւնից»:

«Էրզրումից «ГОЛОСЪ» լրագրիւնը հեռագրում են օգոստոսի 15-ից, որ այնտեղ վերջին օրերը սաստիկ շոգեր են լինում»:

«Գերմանական լրագրիւնները, ինչպէս օրինակ «Gegenwart» շաբաթաթիւթը սաստիկ քննադատում են իշխան Բիսմարկի այժմեան քաղաքականութիւնը գերմանական ներքին հարցերի վերաբերութեամբ: Գերմանական ազատամիտ մամուլը շատ վտանգաւոր է համարում իշխան Բիսմարկի բռնած այժմեան ընթացքը, տեսնելով, որ պարլամենտը մէջ մեծամասնութիւն ունենալու համար նա մօտենում է այն կուսակցութեանը, կղերականներին, որոնց դէմ նա այդքան տարի անխնայ պատերազմում էր»:

«Հայազգի Նուբար-փաշային Նգիպտոսի խեղիվ յանձնել է կազմել մի նոր միջնորդութիւն, ինչպէս զենեքալ Նգիպտոսում դիտաւորութիւն կայ մտցնել մեծ վերանորոգութիւններ»:

«Մարօսի կայսրը, ինչպէս հաղորդում է «Բէյտէրի ընկերութիւնը» սաստիկ հիւանդացել է, անյայտ չարագործներից թունաւորված լինելով»:

ՄՇԱԿԻ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԳՐԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՒՆԻՑ

10ՆՊՈՆ, 22 օգոստոսի (3 սեպտեմբերի): Աչքի առաջ ունեւով Աւստրիայի նկատողութիւնը, որ սուլթանի բարձրագոյն իշխանութեան ճանաչել Բոսնիայի աւստրիական զօրքերով գրաւմանը ժամանակաւոր բնաւորութիւն կը տար, Բ. Դուռը հրաժարվեց դաշնագրի մի մասնաւոր յօդուածի տպելուց, որի զօրութեամբ աւստրիական զօրքերի Բոսնիայի գրաւելը ժամանակաւոր համարվէր: Չը նախելով Բ. Դրան կողմից այդ արած զեջողութեան, Աւստրիան յետ է դրում գործի վեճի վրա և պնդում է, որ իր զօրքերի ունեցած աջողութիւնների պատճառով նա յաջողաբար է վարվում յետ առնելով իր արած զեջողութիւնները: Ֆրանսիան խորհուրդ է տալիս Բ. Դրան համաձայնութիւն կապել Յուստտանի հետ, դորանով անխորհրդով որ հակառակութեան պատահած ժամանակ ծովի կողմից յարձակումն անհնարին կը լինի:

Խմբագիր — հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ